

Національна академія педагогічних наук України

Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна

Методичні вказівки

до виконання завдань самостійної роботи з дисципліни

«Методологічні основи дослідження освітніх явищ і процесів»

для здобувачів ступеня доктора філософії

на третьому (освітньо-науковому) рівні

вищої освіти у галузі 01 «Освіта / педагогіка»

за спеціальністю 011 «Освітні, педагогічні науки»

Тема 1(змістовний модуль 1)

Науковий пошук у освітній галузі на філософському рівні методології Завдання для самостійної роботи

Завдання 1. Довести актуальність обраної власної теми дослідження відповідності його мети і завдань філософії оновлення сучасної освіти, його стратегії і тактики.

Завдання 2. Законспектувати дві праці:

1. Статтю В.Г.Кременя «Якісна освіта в контексті загальноцивілізаційних змін (Проблеми якості освіти: теоретичні і практичні аспекти.) Матеріали методологічного семінару АПН України. 15 листопада 2006р., Київ. – К.: СПД Богданова А.М., 2007. – С. 7-16.
2. Працю І.А. Зязюна «Філософія освіти: парадигми і технології» (Педагогічні новації столичної освіти: теорія і практика; Науково-методичний щорічник. – К., 2001. – С. 7-20.)

Завдання 3. Знайти загальне і специфічне в функціях національної освіти, які розкривають такі науковці, як В.Андрущенко, В. Кремень і І. Зязюн.

Література:

3. Кремень В.Г. Філософія освіти ХХІ століття / В.Г.Кремень // Вища школа, 2002. – №6. – С. 9-17.
4. Кремень В.Г. якісна освіта в контексті цивілізаційних змін / В.Г.Кремень // Проблеми якісної освіти:теоретичні і практичні аспекти / Матеріали методологічного семінару АПН України 15 листопада 2006., Київ. – К: СПД Богданова А.М., 2007. – С. 7-16.
5. Зязюн І.А. Філософія освіти: парадигми і технології / І.А.Зязюн // Педагогічні новації столичної освіти:теорія і практика: науково-методичний щорічник. – К., 2001. – С. 7-20.
6. Зязюн І.А. Філософія поступу і прогнозу освітньої системи / І.А. Зязюн // Педагогічна майстерність: проблеми,пошуки,перспективи: монографія. –К.; Глухів, 2005. – С. 10-18.
7. Андрущенко В.П. Роздуми про освіту: філософія та методологія /В. Андрущенко. – 4-е вид. – Київ: МП Леся, 2014-1000/-.- Из змісту: Педагогічна Конституція Європи. –С.857-959, 968-993.
8. Кремень В.Г. Філософія людино центрizmu в освітньому просторі / В.Г.Кремень /-К.: т-во «Знання України», 2010. – 520с.

Методичні вказівки

Вирішуючи перше завдання,доцільно враховувати, що актуальність теми і дослідження буває наукового і практичного плану. Розглядаючи її у теоретичному вимірі, слід показати, на подолання яких білих плям у

педагогічній науці /зокрема, в теорії й методиці професійної освіти, загальній педагогіці історії педагогіки/ спрямовані очікувані результати, або як конкретні теоретичні положення вони розвивають. Практичний контекст актуальності теми і очікуваних результатів пов'язаний з конкретним соціальним ефектом, що є наслідком їх застосувань на практиці, та навчально-методичними конструкторами (програмами, навчальними і методичними посібниками, рекомендаціями тощо), дослідника, значущими в аспекті розкриття готовності отриманого ним нового знання до впровадження.

Конспектуючи праці В.Кременя та І.Зязюна (друге завдання для самостійної роботи), слід оптимально обрати вид конспекту. Він не повинен бути тезовим. У зошиті важливо передбачити можливість фіксації власних думок і почуттів, адекватних ідеями авторів (для цього відводиться одна третина аркушу). Є сенс зробити проєкцію В.Кременя. Рекомендуємо систематизувати ті думки, які виникли в процесі конспектування праці І.Зязюна, та виписати всю їх сукупність.

При розв'язанні, третього завдання треба актуалізувати положення Гегеля про загальне, особливе і одиничне, а також ознайомитися з теорією загального зв'язку глобального, регіонального, національного розвитку освіти.

Тема 2 (змістовий модуль 1) Освітні явища: процеси крізь призму методологічного загальнонаукового рівня.

Завдання для самостійної роботи.

Завдання 1. Визначити сутнісні характеристики антропологічного підходу до предмета дослідження та з'ясувати причини розмаїття антропологічної термінології, та складники антропологічного виміру гуманізації освіти.

Завдання 2. Довести наявність розвивальних номіналів у міждисциплінарному підході до розгляду освітніх явищ і процесів.

Завдання 3. З'ясувати особливості компаративістського підходу до аналізу освітньої діяльності; складіть коротку характеристику тенденцій розвитку багатомовної освіти школярів у країнах західної Європи (друга половина XX – початок XIX ст.).

Література

1. Виготский Л. С. Психология развития человека / Л. С. Виготский. – Москва: Эксмо, 2005. – 1136 с.
2. Аносов І. П. Антропологізм як чинник гуманізації освіти (теоретично-концептуальні основи): Автореф. дис.. доктора пед. Наук. – 13.00.01, НДПІ ім. М.П. Драгоманова. – Київ, 2004. – 46 с.
3. Сисоєва С.О. Компаративістика у сфері освіти: навчальний курс для магістрів. / С.О. Сисоєва // Педагогічний процес: теорія і практика: зб. праць. – Київ: Едельвейс, 2014. – Вип. 4. – С.23-26.

4. Зязюн І. А. Історичні витoki психологічної педагогіки // Рідна школа. – № 11. – 2013. – С. 3-12.
5. Терентьєва Н.О. Міждисциплінарність як основа нового знаннєвого продукту і інформаційному суспільстві // Педагогіка і психологія. –2016. – № 1. – С.59-65.
6. Першукова О.О. Розвиток багатомовної освіти школярів у країнах Західної Європи: монографія / О. О. Першукова. – К.: ТОВ «СІК ГРУП УКРАЇНА», 2015. – 502 с.

Методичні вказівки

Центральне місце у системі складників антропологічного виміру гуманізації освіти слід приділити розумінню освітнього процесу не як наближеного до людини до будь-якого заздальгідь визначено ідеалу, який віддзеркалює людську сутність, а як неперервну реалізацію природного потенціалу особистості, варіативну соціалізацію людини в суспільному, культурному і природному просторі.

З метою можливості застосування результатів психологічного наукового пошуку у власному дослідженні, необхідно увагу приділити психопедагогіки Е. Стоунса, І. Зязюна.

Враховуючи, що О. Першукова чітко визначила тенденції розвитку багатомовної освіти школярів у країнах західної Європи, особливу увагу треба приділити їх класифікації за певними критеріями та характеристиками.

Тема 3. Нова особистісно-орієнтована освітня філософія як провідний методологічний регулятив наукового пошуку.

Завдання для самостійної роботи

Завдання 1. Встановивши систему характеристик технологічного підходу до аналізу освітніх явищ і процесів, накреслити провідні складники особистісно орієнтованої технології розв'язання завдань власного дослідження. При цьому зробили акцент на особливостях її концептуального блоку, провідних особистісно орієнтованих формах. Засобах і методах організації наукового пошуку.

Завдання 2. Обгрунтувати, яка з форм подання методологічного знання про особистісно орієнтований підхід до розгляду освітніх явищ і процесів – дескриптивна (описова) чи прескриптивна (нормативна)- є більш оптимальною для пошукача наукового ступеня «доктор філософії».

Завдання 3. З'ясувати критерій оптимальності способів ефективної взаємодії теорії особистісно орієнтованого навчання і виховання, з одного боку, та педагогічної практики- з іншого.

Література

1. Гончаренко С.У. Педагогічні дослідження методологічні поради молодим науковцям / С.У. Гончаренко. – К.; Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2010. – 308 с.
2. Загвязинский В.И. Методология и методика дидактического исследования / В.И. Загвязинский. – М.: Педагогика, 1982 – 160 с.
3. Аніщенко О.В. Технології навчання дорослих // Вища освіта України: теоретичний та науковий методичний часопис. – 2014. №3 (54). – С.363-366.
4. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій / автор-укладач Н.П. Наволокова. –Харків: Основа, 2009. – 170 с.
5. Чобітько М.Г. Теоретико-методологічні засади особистісно орієнтованої професійної підготовки майбутніх учителів: дисертація доктора пед. наук: 130004 / М.Г. Чобітько; Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України. – К.2007. – 608 с.
6. Ярьсько К. Технологічний підхід до розв'язання проблем оптимізації та адаптації педагогічного процесу в системі підготовки майбутнього вчителя // Науковий вісник Кіровоградського державного педагогічного університету. – 2001. – вип. 32. – ч.1. – С.215-223.

Методичні вказівки

Щоб накреслити провідні складними власної особистісно орієнтованої технології розв'язання завдань дослідження, слід перед усім з'ясувати:

- а) чітку структуру педагогічної технології;
- б) систему особистісно зорієнтованих принципів організації навчання і виховання;
- в) основні положення психології особистості.

Визначення критеріїв оптимальності методів ефективною взаємодії теорії особистісно орієнтованого навчання і виховання з педагогічною практикою знаходиться у фокусі знань теорії оптимізації педагогічного процесу та сутності особистісно зорієнтованого підходу до його організації в практичній площині.

Обґрунтування оптимальності подання методологічного знання про нову особистісно орієнтовану освітню філософію треба здійснювати з методологічних і логічних позицій.

Тема 4. Оволодіння дослідником цілісним підходом до аналізу предмета наукового пошуку як умова ефективності цього процесу

Завдання 1. За І.А. Зязюном, гуманістично орієнтована культура сучасного педагога має свою індивідуальну специфіку і вимагає такі системні компоненти: духовно-історичну основу; ціннісно орієнтації особистісну установу; психологічну грамотність; психолого-педагогічну компетентність; рефлексивну самоусвідомленість; особистісно-культурологічну спрямованість та інтелект здоров'я. Визначити ті специфічно неповторні елементи педагогічної майстерності, які несе в собі кожний системний компонент педагогічної культури.

Завдання 2. При визначенні поняття культури педагога виходять із розуміння культури кожного професіонала як:

- 1) Духовно-інтелектуального напластування упродовж всього його життя;
- 2) Індивіда (окремого представника виду);
- 3) Особливості, після цінностей як результату взаємодії людським співтовариством;
- 4) Носія цінностей своєї національної культури.

Перерахуйте ті провідні цінності національної культури, носієм яких зобов'язаний бути саме педагог (відповідну сукупність цінностей зафіксуйте на папері).

Завдання 3. Доведіть, чому головний шлях до якісного практичного втілення наукових результатів дослідника в соціум лежить через його духовно-інтелектуальну й духовно-емоційну само орган як особистості розвиток світоглядних особистісних якостей, і розвиненість когнітивної сфери в єдності з афективними процесами.

Література

1. Бех І.Д. Духовні цінності в розвитку особистості / І.Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 1997. – №1. – С. 124-129.
2. Болгарінова В.С. Культура і полікультурна освіта / В.С. Болгарінова, І.Ф. Лощенова // Шлях освіти. – 2002. – №2. – С. 3-6.
3. Гриньова В.М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспекти) / В.М. Гриньова. – Харків: Основа, 1998. – 300 с.
4. Зюзіна Т.О. Теоретико-методологічні засади змісту культурологічної підготовки студентів у вищих навчальних закладах: Автореферат дисертації доктора пед. наук спеціальністю 13.00.04. Теорія і методика професійної освіти / Т.О. Зюзіна – Луганськ, 2010. – 42 с.
5. Зязюн І.А. Філософія педагогічної дії: Монографія. – Черкаси: Вид. ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, 2008. – 608 с.
6. Концепція гуманізму в становленні та розвитку професійної освіти // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 1-2 жовтня 1997р. / За ред. І.А. Зязюна, Н.Г. Ничкало та ін. – Одеса, 1997. – 164 с.
7. Иванова Т.В. Культурологическая подготовка будущего учителя: Монография / Т.В. Иванова – К.: ЦВП, 2005. – 282 с.
8. Психологічні та педагогічні проблеми педагогічної дії: зб. наукових праць: у 2-х ч.-421 за наук. ред. Л.О. Хомич, О.М.Ігнатович. – Харків: НТУ «ХПШ», 2012. – 360 с.

Методичні вказівки

Шукаючи складники педагогічної майстерності в системних компонентах педагогічної культури, бажано керуватися формулою: діяльність вчителя якісно виконує свою соціальну місію за умови, коли відтворює й утримує в свідомості учнів (студентів) багатство духовних і культурно-історичних цінностей, пробуджує в особистості Гідність і Честь та виводить її до вищих духовних смислів життєтворчості. Цьому й повинна сприяти специфічна педагогічна техніка, спрямована викликати естетичні переживання людини в особистісно орієнтованому навчально-виховному процесі, забезпечити поворот її свідомості на своє «Я», тобто самосвідомість. Зокрема, це техніка (структурний компонент майстерності) формування духовно-моральних ціннісних орієнтацій, установок особистості на пошук істини, сенсу життя, самопізнання, само викликання тощо. Слід виокремити й інші цінності орієнтації й установки педагога, складники майстерності оволодіння психологічною грамотністю, рефлексивними вміннями та технікою їх використання на практиці тощо.

Звертаємо увагу на особистісний контекст змісту другого завдання: особистісні цінності педагога-патріота.

Розв'язання третього завдання треба шукати в методологічній і теоретичній площинах. У першій доцільно спиратися на синергетичний підхід до формування культури наукового дослідження на всіх його етапах, а в другій на теоретичні положення у сфері професійного самовдосконалення та в теорії психології особистості.

Тема 5. Логіка, сенс і особливості використання компетентного підходу в цілях дослідження

Завдання для самостійної роботи

Завдання 1. Спираючись на точки зору різних науковців, «розведіть» два поняття «компетенція» і «компетентність». Яке з цих понять є семантично первинною категорією, а яке пов'язане з додатковими передумовами розвитку фахівця (творчим потенціалом, мотивуємо, вольовими й іншими особливостями)?

Завдання 2. Проаналізувавши різні типології компетентностей і компетенцій (І.О. Зимньої, В. Хутмахера, В. Шершньової, Д. Равена., А. Хуторського та ін.), дайте відповідь, чому питання типологізації компетентностей і компетенцій залишається в науці дискусійним?

Завдання 3. Уважно переглянувши предмет, мету і завдання власного дослідження, враховуючи специфіку компетентісного підходу до аналізу освітніх явищ і процесів, з'ясуйте, чи є сенс його застосовувати в цілях Вашого наукового пошуку.

Література

1. Побірченко Н. Компетентісний підхід у вищій школі: теоретичний аспект / Н. Побірченко // Реалізація європейського досвіду компетентісного підходу у вищій школі України: [матеріали методологічного семінару]. – К.: Пед. думка, 2009. – С. 33-45.
2. Равен Д. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация / Д. Равен. – М.: «Когнито-Центр», 2002. – 396.
3. Талызина Н. Ф. Пути разработки профиля специалиста / Н.Ф. Талызина, Н. Г. Печенюк, Л. Б. Хихловский. – Саратов: Изд-во Саратовского университета, 1987. – 176 с.
4. Хуторский А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования / А. В. Хуторский // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 58-64.

Методичні вказівки

При розв'язанні перших двох завдань провідними слід вважати методи порівняльного теоретичного аналізу і синтезу.

Третє завдання вимагає від Вас виявлення здатності до рефлексії наукового пошуку на його самому першому етапі – відборі сучасних принципів організації дослідження та побудові його логіки.

Переосмислення того матеріалу, що вже був напрацьований, пов'язано з прийомом послідовного оперти на питання самому собі. «Чи передбачалось завдання дослідження аналіз чи удосконалення освітньо-кваліфікаційної характеристики фахівця?» «Які результати наукового пошуку я передбачив (ла), і чи пов'язані вони з певними компетентностями фахівця або майбутнього фахівця?»

Перелік питань рефлексивного плану можна продовжити.

Тема 6. Оволодіння дослідником цілісним підходом до аналізу предмета наукового пошуку як умова ефективності цього процесу

Завдання для самостійної роботи

Завдання 1. Спираючись на цілісний підхід до розгляду освітніх явищ і процесів, накресліть схему сукупності специфічних методів методологічного аналізу будь-якого предмета дослідження. Визначте, які з цих методів є адекватними специфіці обраної вами проблеми.

Завдання 2. Побудуйте алгоритм врахування у власному дослідженні специфіки співвідношення соціальних і суто педагогічних і психологічних чинників, що певним чином впливають на досягнення позитивного результату у навчально-виховному процесі. Базою для визначення таких факторів вважайте цілісний підхід до передбачення усіх відповідних впливів.

Завдання 3. Керуючись цілісним підходом як методологічним принципом, з'ясуйте, яким чином і за рахунок чого буде досягнута якісна повнота Вашого наукового пошуку і його результатів.

Завдання 4. Спроектуйте можливі шляхи, способи і критерії інтеграції та диференціації того нового знання, яке передбачаєте отримати за результатами наукового пошуку.

Література

1. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження. Методологічні поради молодим науковцям / С. У. Гончаренко. – К.; Вінниця: ТОВ Фірма «Планер», 2010. – 308 с.
2. Загвязинский В. И. Методология и методы психолого-педагогического исследования: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В. И. Загвязинский, Р. Астахов. – М.: Академия, 2007. – 208 с.
3. Ильин В. С. Формирование личности школьника (целостный процесс) / В. С. Ильин. – М.: Педагогика, 1984. – 144 с.
4. Краевский В. В. Методология для педагога: теория и практика / В. В. Краевский, В. М. Полонский. – М.; Волгоград: Перемена, 2001. – 323 с.
5. Семиченко В. А. Концепция целостности и ее реализация в профессиональной подготовке будущих учителей (психолого-педагогический аспект): дис. ... д-ра психол. наук / В. А. Семиченко. – К., 1992. – 432 с.

Методичні вказівки

Безперечно, що передумовою якісного результату роботи над усіма трьома завданнями є підвищення власної компетентності в питаннях: 1) особливості співвідношення соціальних і суто педагогічних, психологічних впливів у процесах навчання і виховання; 2) специфічні методи методологічного аналізу та їх оптимальність; 3) складники якісної повноти дослідження; 4) інтеграція та диференціація отриманого дослідником нового знання. Ці питання розкриваються у відповідних роботах В. Загвязинського, С. Гончаренка і В. Краєвського. Проте всі три завдання не репродуктивного, а проблемно-пошукового плану. Вони вимагають від аспіранта виявів індивідуальної творчості, глибокого знання ознак цілісного педагогічного і науково-педагогічного процесу.

Тема 7. Організація різних видів діяльності в суб'єкт-суб'єктній парадигмі наукового пошуку як стрижнева вимога діяльнісного підходу до нього

Завдання для самостійної роботи

Завдання 1. Законспектувати третій розділ «Суб'єкт психологічної активності: природа, функції, розвиток» монографії Татенка В. О. «Психологія в суб'єктному вимірі». Форма конспекту – тези.

Завдання 2. Спираючись на введені у науковий обіг Н. В. Кузьміною поняття «професіоналізм педагогічної діяльності» та «професіоналізм особистості педагога», Н. В. Гузій у монографії «Педагогічний професіоналізм: історико-методологічний та теоретичний аспекти» на с. 222 дає власне тлумачення цим феноменам. При цьому у змістово-ставленнєвому

компоненті психологічної структури педагогічної діяльності вона веде мову про культуру не суб'єкт-суб'єктної, суб'єкт-об'єктної педагогічної взаємодії. Необхідно дослідити, чому?

Завдання 3. Ознайомившись зі змістом монографії Т. Федірчик «Розвиток педагогічного професіоналізму молодого викладача вищої школи», особливо з розділом 3, в якому йдеться про науково-методичну систему його розвитку, уважно прослідкуйте функціонально-діяльнісні складники відповідної системи. По-перше, доведіть, що в системі є компоненти, сформульовані на основі суб'єкт-суб'єктної парадигми розвитку педагогічного професіоналізму. По-друге, письмово дайте відповідь на питання: «У чому, на Ваш погляд, полягає суб'єкт-суб'єктна взаємодія наукового керівника і аспіранта?», «Чи потрібна система розвитку наукового професіоналізму?». Якщо так, то які гіпотетично вона повинна мати діяльнісні складники (розробіть проект).

Література

1. Абульханова К. О. Методологічне значення категорії суб'єкта для сучасної психології // Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії / За заг. ред. В. О. Татенка. – К.: Либідь, 2006. – С. 37-51.
2. Борова Т. А. Теоретичні і методичні засади адаптивного управління професійним розвитком науково-педагогічних працівників вищого навчального закладу – автореф. дис. ... д-ра пед. наук: спец. 13.00.06 «Теорія і методика управління освітою» / Т. А. Борова. – К., 2012. – 40 с.
3. Кузьмина Н. В. Профессионализм деятельности преподавателя и мастера производственного обучения / Н. В. Кузьмина. – М.: Высшая школа, 1989. – 119 с.
4. Татенко В. А. Психология в субъектном измерении: монография / В. А. Татенко. – К.: Видов. центр «Просвіта», 1996. – С. 218-310.
5. Гузій Н. В. Педагогічний професіоналізм: історико-методологічні та теоретичні аспекти: монографія / Н. В. Гузій. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2004. – 243 с.
6. Федірчик Т. Д. Розвиток педагогічного професіоналізму молодого викладача вищої школи (теоретико-методологічний аспект) / Т. Д. Федірчик: монографія. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2015. – 448 с.
7. Швалб Ю. М. Поняття суб'єкта учбової діяльності // Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії / За ред. В. О. Татенка. – К.: Либідь, 2006. – С. 303-315.

Методичні вказівки

При конспектуванні третього розділу праці В. О. Татенка особливу увагу слід приділити:

- 1) розумінню категорії «суб'єктність» на основі рисунку «Суб'єктна центрація категоріального простору «людина» (с. 234);

- 2) з'ясуванню питання, чи є людина за своєю психологічною природою полісуб'єктною чи моносуб'єктною системою;
- 3) встановленню
- 4) становленню суб'єкта психічної активності в онтогенезі.

Вирішуючи друге завдання майте на увазі, що у своїй монографії Н. В. Гузій багато уваги приділяє саме суб'єкт-суб'єктній парадигмі педагогічної діяльності. Проте ця її позиція з певних причин не вводилося у визначенні змістово-ставленнєвого складника її структури.

Системний підхід до організації будь-якої діяльності – це та методологічна база, яка дозволяє побудувати проект (стаття про використання методу педагогічного проектування) чи модель проекту системи розвитку у ВНЗ або науково-дослідницькому інституті.

Тобто розв'язати третє завдання (аналог – науково-методична система розвитку педагогічного професіоналізму молодого викладача вищої школи Т. Федірчик).